

ПРАВОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Даньшин М. В., Попович І. М.

Стаття присвячена дослідженню процесуального статусу підозрюваного як основного і обов'язкового учасника сторони захисту в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. Аналізуються основні права підозрюваного на захист у досудовому розслідуванні, і на цій основі подаються пропозиції про внесення окремих доповнень до чинного КПК України, спрямованих на зміцнення правового статусу цього основного учасника досудової стадії кримінального провадження.

Ключові слова: досудове розслідування, підозрюваний, права підозрюваного, процесуальний статус підозрюваного, захисник-адвокат, законодавець.

Статья посвящена исследованию процессуального статуса подозреваемого как основного и обязательного участника стороны защиты в досудебном расследовании уголовных преступлений. Анализируются основные права подозреваемого на защиту в досудебном расследовании, и на этой основе подаются предложения о внесении отдельных дополнений к действующему УПК Украины, направленных на укрепление правового статуса этого основного участника досудебной стадии уголовного производства.

Ключевые слова: досудебное расследование, подозреваемый, права подозреваемого, процессуальный статус подозреваемого, защитник-адвокат, законодатель.

The article is devoted to the investigation of the procedural status of the suspect as the main and mandatory party to the defense in the pre-trial investigation of criminal offenses. The main rights of the suspect in defense in the pre-trial investigation are analyzed, which include rights-claims, right of immediate implementation and rights that ensure the procedural status of a suspect in a pre-trial investigation. It is emphasized that ignoring the place and role of the personal involvement of a suspect in a protective activity during a pre-trial investigation is unacceptable as it may adversely affect the outcome of all criminal proceedings. It is emphasized that all three parts of the rights of the suspect in the pre-trial investigation are complex and indicate that the suspect is not only the main participant in this stage of the criminal process, but also one of the most active participants in it. It is emphasized that the list of basic rights of a suspect, determined by Art. 42 of the CPC of Ukraine is not exhaustive, as the norms of the CPC of Ukraine provide for other rights of defense, which are being implemented by them during the conduct of separate procedural actions and procedural decisions made. On the basis of the analysis, submissions are made to introduce separate additions to the current CPC of Ukraine aimed at strengthening the legal status of this main participant in the pre-trial stage of criminal proceedings. In particular, it is proposed to supplement Art. 220 of the Criminal Code of Ukraine, a separate provision on the consideration of petitions during a pre-trial investigation, the settlement of individual conflicts between the terms «petition» and «complaint», as well as the addition of the CPC of Ukraine by a separate article devoted to the exhaustive list of rights of the suspect in the judicial control proceeding.

Key words: pre-trial investigation, suspects, rights of a suspect, procedural status of a suspect, defense lawyer, legislator.

Постановка проблеми та її актуальність. Основним і обов'язковим учасником сторони захисту в досудовому розслідуванні є підозрюваний, який здійснює захист особистих прав та інтересів. Зумовлено це тим, що підозрюваний - це центральна фігура досудової стадії процесу, в якій з'ясовується його безпосереднє відношення до вчиненого кримінального правопорушення [1, с. 603]. Відповідно до ч. 1 ст. 42 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) особа набуває процесуального статусу підозрюваного і перебуває в ньому лише у досудовій стадії кримінального провадження - досудовому розслідуванні. При цьому означений статус надається особі лише в трьох випадках: коли її затримано на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України); коли до особи обрано один із передбачених законом запобіжних заходів (п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України); коли зібрано достатньо доказів для підозри певної особи у вчиненні нею кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). Вбачається, що актуальним залишається питання щодо проблеми законодавчого вдосконалення процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих проблемних питань процесуального положення підозрюваного у вітчизняному кримінальному процесі присвятили увагу такі науковці: Ю. М. Грошевий, Н. В. Глинська, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, Л. М. Карнєєва, Є. Г. Коваленко, Т. В. Корчева, Ф. М. Кудін, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, І. П. Петрухін, В. П. Півненко, М. А. Погорецький, В. М. Савицький, М. С. Строгович, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, В. М. Юрчишин, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та інші.

Метою статті є дослідження основних прав підозрюваного на захист у досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень та внесення пропозицій до чинного кримінального процесуального законодавства, спрямованих на вдосконалення правового статусу підозрюваного як основного учасника досудової стадії кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Надання особі процесуального статусу підозрюваного здійснюється прокурором або слідчим за погодженням із прокурором шляхом винесення письмового повідомлення про підозру та вручення його особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (ст.ст. 276-278 КПК України). Письмове повідомлення про підозру особі, затриманій на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, вручається не пізніше 24 годин із моменту її затримання, хоч процесуального статусу підозрюваного вона набуває автоматично відразу після затримання (ч. 2 ст. 278 КПК України). Письмове повідомлення про підозру особі, щодо якої за письмовим

клопотанням прокурора або письмовим клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, слідчим суддею обрано один із запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, вручається прокурором або слідчим також не пізніше 24 годин із моменту постановлення судової ухвали про обрання запобіжного заходу (ч. 3 ст. 278 КПК України). Письмове повідомлення про підозру особі, щодо якої слідчим зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні нею кримінального правопорушення, вручається прокурором або слідчим у день його складання, а у разі неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК України, для вручення повідомлення (ч. 1 ст. 278 КПК України).

З моменту отримання процесуального статусу підозрюваного цій особі надається конституційне право на захист від підозри (ч. 2 ст. 63 Конституції України), процесуальні права підозрюваного у кримінальному провадженні визначено ч. 3 ст. 42 КПК України. З появою у досудовому розслідуванні особи з процесуальним статусом підозрюваного у кримінальному провадженні виникає визначена законом сторона обвинувачення (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України). Конституція України (ч. 2 ст. 63) і КПК України (п. 3 ч. 3 ст. 42) передбачають право кожного підозрюваного захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу з боку професійного захисника - адвоката, вибраного на власний розсуд, а за відсутності достатніх коштів для оплати його послуг - одержати таку саму кваліфіковану юридичну допомогу від іншого професійного захисника-адвоката, залученого слідчим чи прокурором безоплатно (ст.ст. 48-49 КПК України). У випадках, передбачених ст. 52 КПК України, участь захисника-адвоката у кримінальному провадженні є обов'язковою. Одна частина захисних прав, які реалізуються підозрюваним у досудовому розслідуванні, є правами-вимогами. Вони забезпечуються обов'язком слідчого, прокурора виконати вимогу підозрюваного. Наприклад, під час затримання підозрювана особа вимагає повідомити їй причину затримання, бо вона бажає знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення її підозрюють. Слідчий, прокурор, уповноважена особа, що здійснює процесуальне затримання, зобов'язані негайно виконати цю вимогу підозрюваного і вручити йому копію протоколу затримання (ч. 5 ст. 208 КПК України) разом із письмовою пам'яткою про його процесуальні права та обов'язки і детально роз'яснити зміст кожного з цих прав (ч. 8 ст. 42 КПК України). Невипадково право «знати», у вчиненні якого саме кримінального правопорушення особу підозрюють, законодавець поставив на перше місце (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК України), бо, не знаючи, в чому саме її підозрюють, особа не зможе повною мірою реалізувати своє конституційне право на захист і уміло користуватися своїми особистими процесуальними правами протягом усього досудового розслідування.

До права-вимоги належать також: вимога підозрюваного невідкладно провести глибоку перевірку обґрунтованості його затримання, заявлення письмових клопотань до слідчого, прокурора про проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій; призначення експертиз (у тому числі й додаткових та повторних); виклик і допит нових свідків; проведення слідчого експерименту тощо [2, с. 139-145].

Друга частина прав підозрюваного у досудовому розслідуванні є правами безпосередньої реалізації. До

них належать: збирання і подання слідчому прокурору, слідчому судді доказів (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України); право на особисту участь у процесуальних діях, які проводяться слідчим, прокурором, слідчим суддею (п. 9 ч. 3 ст. 42 КПК України); право під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення цих дій (п. 10 ч. 3 ст. 42 КПК України); застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій, в яких він бере участь (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України); заявлення відводів (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК України); право знайомитися з матеріалами досудового розслідування (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК України). Реалізацією цих прав підозрюваний домагається спростування чи суттєвого послаблення повідомленої йому підозри [3, с. 72-76]. Особливістю означеної частини процесуальних прав підозрюваного є те, що законодавець надає йому змогу за власним розсудом реалізовувати їх як самостійно, так і через законного представника та захисника-адвоката, або разом із ними.

Безумовно, особисте виконання підозрюваним своїх кримінальних процесуальних правомочностей під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень виключає можливість застосування ним примусових заходів процесуального характеру до зобов'язаного владного суб'єкта кримінального провадження - слідчого, прокурора, слідчого судді. У разі грубого порушення ними прав підозрюваного, вони можуть бути притягнуті до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку, але не самим підозрюваним. Без реалізації підозрюваним своїх особистих кримінальних процесуальних прав кримінальна процесуальна діяльність усіх владних суб'єктів досудового розслідування не може бути повноцінною через її тісний зв'язок із процесуальною діяльністю самого підозрюваного. Законодавець виходив саме з цього, надаючи підозрюваному широкий комплекс процесуальних прав на здійснення ним, як особисто (ст. 42 КПК України), так і за допомогою законного представника (ст. 44 КПК України) та захисника-адвоката (ст.ст. 45-54 КПК України), захисних дій у кримінальному провадженні. Крім того, кожне із закріплених законом прав підозрюваного має свою чітку процедуру реалізації [4, с. 30-35]. Ігнорування місця і ролі особистої участі підозрюваного у захисній діяльності під час проведення досудового розслідування є неприпустимим, бо може негативно позначитися на результатах усього кримінального провадження.

Третя частина прав підозрюваного у досудовому розслідуванні є правами, які забезпечують його процесуальне положення у досудовому розслідуванні. До них належать: право на безперешкодну реалізацію всіх своїх захисних правомочностей (ст. 20 КПК України); право на одержання кваліфікованої допомоги з боку професійного захисника-адвоката у будь-яку годину дня і ночі, у вихідні і святкові дні, як під час затримання, так і застосування запобіжного заходу чи повідомлення про підозру (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України); право на отримання правової дороги захисника-адвоката коштом держави у випадках, передбачених КПК України, чи законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України); право не говорити нічого з приводу підозри та відмовлятися

відповідати на запитання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК України); право відмовлятися від дачі показань (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК України); право одержувати копії процесуальних документів (п. 15 ч. 3 ст. 42 КПК України) тощо.

Як бачимо, всі три частини прав підозрюваного у досудовому розслідуванні мають комплексний характер і свідчать про те, що підозрюваний є не лише основним учасником цієї стадії кримінального процесу, а й одним із найактивніших її учасників. Необхідно підкреслити, що перелік основних прав підозрюваного, визначених ст. 42 КПК України, не є вичерпним, бо нормами КПК України передбачено ще й інші права на захист, які реалізуються ним під час проведення окремих процесуальних дій та прийнятих процесуальних рішень.

Усі ці права у своїй сукупності становлять єдине його конституційне право на захист від підозри [5, с. 11]. Жодне із визначених нормами КПК України прав підозрюваного не може бути ані обмежене, ані скасоване владними суб'єктами досудового розслідування.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що нагальною є потреба доповнення ст. 220 КПК України ч. 3 такого змісту: «Клопотання підозрюваного, обвинуваченого і прийняте по ньому слідчим, прокурором рішення в обов'язковому порядку залучаються до матеріалів кримінального провадження». Крім того, у ст. 3 КПК України, присвяченій визначенню основних термінів кодексу, законодавець має надати визначення ще й поняттям «клопотання» і «скарга», позаяк у теорії і на практиці ці поняття тлумачаться по-різному.

Є потреба доповнити КПК України окремою статтею, присвяченою вичерпному переліку прав підозрюваного у судово-контрольному провадженні.

Література

1. Гончаренко В. Г. Повідомлення про підозру. *Кримінальний процес України: наук.-практ. коментар*. Київ : Юстініан, 2012. С. 603-610.
2. Шибіко В. П. Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження. *Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар*. Київ : Юстініан, 2012. С. 108-222.
3. Копетюк М. Процесуальний статус неповнолітнього обвинуваченого. *Юридична Україна*. 2006. № 4. С. 72-76.
4. Крашеников Е. А. Конституционное право на судебную защиту. *Вопросы теории охранительных правоотношений* : матер. науч.-практ. конф. Ярославль, 1991. С. 30-35.
5. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : монографія. Харків, 2007. 200 с.

*Даньшин М. В.,
доктор юридичних наук, професор,
заступник декана юридичного факультету
з наукової роботи
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна*

*Попович І. М.,
суддя Господарського суду Харківської області*